

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора Осадченко Ірини Іванівни
на дисертацію Доценко Світлани Олексіївни
«Дидактична система розвитку творчих здібностей
учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-
математичного циклу», поданої на здобуття наукового ступеня доктора
педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Актуальність теми зумовлена модернізацією змісту початкової освіти відповідно до впровадження Державного стандарту початкової школи, Концепції «Нова українська школа». У зв'язку з цим виникають суперечності щодо осучаснення цілей початкової освіти, збагачення змісту її за рахунок запровадження нових предметів і тем, зміну підходів до її конструювання. Існування різних типів реформ і додаткових пропозицій свідчить про плюралізм у підході до реформування. Як зазначає дисертантка, існуючі протиріччя між різними соціальними та політичними реаліями створюють неузгодженість у значенні та кінцевих результатах реформування. Тому очевидним є пошук нових наукових підходів та створення відповідних дидактичних систем, що мають вирішувати проблеми оновлення початкової освіти, зокрема природничо-математичної.

Викладені міркування переконують у тому, що обрана тема дисертаційної праці є безумовно актуальною.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Доценко С. О. дають змогу дійти висновку про високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, що були зроблені на основі аналізу філософської та психолого-педагогічної наукової літератури, концепцій, періодичних педагогічних видань, державних документів, нормативно-правової бази у галузі початкової освіти, Інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, досвіду роботи педагогів-практиків, провідних учених, дало змогу розробити методологічні засади розвитку творчих

здібностей особистості. Виконання термінологічного аналізу було здійснено з метою визначення та уточнення понятійно-термінологічного поля досліджуваної проблеми, а порівняльного – для систематизації та узагальнення національних освітніх систем країн Європейського Союзу з метою визначення теоретико-методологічних засад природничо-математичної освіти як підґрунтя для розвитку творчих здібностей учнів.

Достовірність більшості наукових положень, висновків і пропозицій, що розроблені й відображені у дисертаційній роботі, можна охарактеризувати як достатні, і в цілому вони не викликають сумніву, що підтверджується, зокрема, використанням: державних документів, нормативно-правової бази у галузі початкової освіти, науково-педагогічних проектів і концепцій; філософської та психолого-педагогічної наукової літератури, періодичних педагогічних видань, Інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, досвіду роботи педагогів-практиків, провідних учених, що дало змогу розробити методологічні засади розвитку творчих здібностей особистості. Теоретична і методологічна основа проведеного дослідження базується на постнекласичній парадигмі освіти, (філософський рівень методологічного знання), системний, синергетичний і діяльнісний підходи (загальнонауковий рівень), компетентнісний й особистісно орієнтований підходи (конкретно науковий рівень), технологічний і кваліметричний підходи (операційно-діяльнісний рівень).

Заслуговує на схвалення чітке визначення поняттєво-термінологічного поля дослідження. На основі проведеного аналізу наукової літератури, дисертантка подала власне тлумачення поняття «творчі здібності дитини молодшого шкільного віку» як її індивідуально-психологічних особливостей, що дозволяють бути успішним під час навчання й здійснення творчої діяльності суб'єктивного характеру, детермінуються генетичними факторами, розвиваються завдяки середовищним впливам, серед яких провідним чинником є навчання, та мають складну структуру (мотиваційний, когнітивно-операційний і рефлексивний компоненти) та феномену «розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-

математичного циклу» як спеціально організованого, керованого з боку вчителя процесу, що спрямовується на розвиток креативності як загальної інтелектуальної творчої здібності – центральної ланки науково-технічної творчості та забезпечує позитивні якісні й кількісні зміни у здатності дітей до вказаного виду творчої діяльності; її критерії, показники та рівні розвитку.

Отже, можемо констатувати, що уперше обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (концептуальні положення, ідеї, що забезпечили ефективність й оптимальність розробки та функціонування авторської дидактичної системи). Визначено основну категорію дослідження – «дидактична система розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу» та розкрито її суть як складного синергетичного системного утворення, емерджентною якістю якого є концептуальну мету; зазначена система є підсистемою початкової природничо-математичної освіти.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями та авторефератом дозволяє визначити, що мету дослідження виконано. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи. Зокрема, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено авторську дидактичну систему як діалектичну єдність блоків: концептуально-цільового (основні положення постнекласичної парадигми освіти, системного, діяльнісного, синергетичного, компетентнісного, особистісно орієнтованого й технологічного підходів, дидактичні закономірності й принципи досліджуваного процесу; концептуальна мета – розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку та ієрархізована система підлеглих їй цілей); змістовно-процесуального (мотиваційний, когнітивний операційний і рефлексивний складники, конкретизовані в авторських навчальних програмах предметів «Еврика» (2-4 класи), «Математика» (1-4 класи), «Я пізнаю світ» (1-2 класи), «Людина і світ» (1-4 класи) та системи взаємопов'язаних активних та інтерактивних методів,

традиційних і нетрадиційних форм, інформаційних, дидактичних і технічних засобів навчання); аналітико-результативного (програма моніторингу досягнення проміжних і загальних цілей, розроблена на засадах кваліметричного підходу).

Автором уточнено суть поняття «творчі здібності дитини молодшого шкільного віку» як її індивідуально-психологічні особливості, що дозволяють бути успішним у процесі навчання й здійснення творчої діяльності суб'єктивного характеру, детермінуються генетичними чинниками, розвиваються завдяки середовищним впливам, з-поміж яких провідним чинником є навчання, та мають складну структуру (мотиваційний, когнітивний, операційний і рефлексивний компоненти); суть феномена «розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу» як спеціально організованого, керованого з боку вчителя процесу, що спрямовується на розвиток креативності як загальної інтелектуальної творчої здібності – центральної ланки науково-технічної творчості та забезпечує позитивні якісні й кількісні зміни у здатності дітей до даного виду творчої діяльності; її критерії, показники та рівні розвитку.

Дістали подальшого розвитку наукові уявлення про становлення і функціонування системи початкової природничо-математичної освіти, питання щодо вдосконалення досліджуваного процесу на основі таксономії цілей Б. Блума, теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, методу інтервальних повторень Г. Еббінгауза, методів розвитку креативності учнів початкових класів; підходи щодо підготовки вчителів до розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку й педагогічної просвіти батьків відповідного спрямування. Таким чином, змістовне наповнення пунктів наукової новизни дійсно має фундаментальне теоретичне та практичне значення для дидактики початкової школи.

Практичне значення роботи. Не викликає сумніву практичне значення одержаних результатів дослідження. У ракурсі реалізації Концепції Нової української школи створено й упроваджено в освітній процес загальноосвітніх

навчальних закладів (початкова школа) дидактичну систему розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках природничо-математичного циклу. Цінним є те, що розроблено й апробовано навчально-методичне забезпечення процесу розвитку творчих здібностей учнів початкових класів: авторські навчальні програми з математики, еврики, «Я пізнаю світ», «Людина і світ», посібники, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України. Розроблено критеріальну базу моніторингу розвитку творчих здібностей учнів початкової школи відповідно визначеним критеріям, показникам та рівням.

Удосконалено тематику індивідуально-дослідницьких завдань, наукових робіт для студентів закладів вищої освіти факультетів початкового навчання. Зазначене навчально-методичне забезпечення знайшло відображення в опублікованій монографії, навчальних посібниках (у співавторстві), статтях.

Про актуальність представленого дослідження свідчить і те, що ним зацікавилось багато загальноосвітніх закладів освіти (початкова ланка), географія яких доволі широка (Київська обл., Рівенська обл., Харківська обл., Одеська обл., м. Дніпро, Черкаська обл., Хмельницька обл.), що підтверджують відповідні акти впровадження.

Структура дисертації. Структура дисертації є послідовною та логічною. Висновки за розділами та загальні висновки аргументовані, ґрунтуються на результатах проведеного дослідження, відображають зміст викладеного матеріалу.

Так, у *першому розділі* автор розкриває філософський та психолого-педагогічний дискурс феномена «розвиток творчих здібностей особистості». Позитивним є те, що подано генезис розвитку проблеми творчих здібностей. На їх основі визначено творчі здібності особистості як інтегроване, динамічне утворення особистості, що формується на основі творчих задатків і визначає успішність виконання будь-якої діяльності, що носить творчий характер.

У роботі дисертанка обґрунтовує, що творчі здібності не є вродженими, вони можуть розвиватися в процесі життєдіяльності. Тому розвиток творчих

здібностей особистості – це багаторівневий процес, який містить тимчасовий, продуктивний та репродуктивний рівні розвитку.

У *другому розділі* подано загальну характеристику методологічних підходів до розкриття досліджуваної проблеми; визначено закономірності та принципи розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу. Не викликає сумніву наведене в дисертації зовнішні закономірності розвитку творчих здібностей (с. 173-175). Заслуговує на схвалення розкриття в дисертації внутрішніх закономірностей, зокрема: 1) урахування вікових та індивідуальних можливостей дітей молодшого шкільного віку (принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів); 2) ступеня реалізації взаємозв'язків і взаємозалежностей між її окремими компонентами та забезпечення відповідних дидактичних умов (загальнодидактичні й специфічні принципи досліджуваного процесу, принципи системного підходу); 3) створення креативного освітнього середовища (принципи створення просторово-предметного, соціального та психодидактичного компонентів креативного освітнього середовища).

Аналіз змісту цього розділу засвідчує, що дисертант володіє ґрунтовними вміннями пошуку, аналізу й систематизації методологічного знання.

У *третьому розділі* розкрито теоретичні засади розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу»; визначено особливості розвитку творчих здібностей учнів початкових класів; схарактеризовано дидактичний потенціал природничо-математичних дисциплін щодо розвитку творчих здібностей учнів.

Заслуговує на увагу охарактеризований автором вплив морфофункціональних (розвиток кістково-м'язової системи, головного мозку, нервових процесів), психічних (мислення, увага, пам'ять, уява, мовлення, відчуття, сприймання) та особистісних (інтерес, зацікавленість, активність, організованість, винахідливість) особливостей учнів молодшого шкільного віку на розвиток їхніх творчих здібностей.

Цінним для теорії дидактики початкової школи є зміст *четвертого розділу*, в якому обґрунтовано вихідні положення розробки авторської дидактичної системи, що складається зі взаємопов'язаних блоків: концептуально-цільового, змістовно-операційного та аналітико-результативного. У дисертаційній праці подано характеристику кожного блоку (с. 315-377). Цінним доробком є визначення концептуальною домінантою STEM-освіту, оскільки без фундаменталізації освітньої галузі, її спрямування на розвиток в учнів спроможності до наукових і технічних відкриттів неможливо виховати особистість, яка буде ефективною у високотехнологічному суспільстві.

У *п'ятому розділі* розкрито процедуру підготовки та проведення педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку ефективності розробленої авторської дидактичної системи; проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Одержані дисертантом результати достатньо переконливо представлено у висновках до розділів та загальних висновках, які відповідають найважливішим положенням рецензованого дослідження та поставленій меті.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Зміст, науковий апарат, теоретичне та практичне значення, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Підкреслюючи достовірність наукових здобутків дисертантки, доцільно у контексті наукової полеміки висловити такі зауваження та побажання:

1. Дисертаційна робота виграла б, а структура дисертації набула б більшої чіткості та логічної завершеності, якби автор в окремому розділі цілісно представила розроблені концептуальні засади розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.

2 Запровадження STEM-освіти є одним із напрямів модернізації початкової освіти. Наукову значущість представленої роботи посилює б ґрунтовніше висвітлення цього феномена.

3. Вважаємо, що зміст п. 3.2 переобтяжений загальновідомими фактами, що не завжди позитивно впливає на загальний науковий рівень роботи.

4. На нашу думку, у дисертації недостатньо уваги приділено аналізу міждисциплінарних зв'язків як важливого чинника розвитку творчих здібностей учнів початкової школи. Інформацію на с. 271 представлено дещо поверхово.

5. Дисертантка недостатньо критично проаналізувала сукупність недоліків, що гальмують розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках природничо-математичного циклу. Це сприяло б поглибленню висновків щодо впровадження розробленої дидактичної системи.

Водночас вказані зауваження мають рекомендаційний характер та не впливають на загальний позитивний висновок щодо рецензованої роботи.

Висновок. Дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності та вимогам пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 та за №1159 від 30.12.2015 р.), і дає підстави для присудження Доценко Світлані Олексіївні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

I. I. Осадченко

**Підпис офіційного опонента I. I. Осадченко
засвідчую:**

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О. І. Безлюдний